

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ЛУКОШКІНА ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 342.92

**ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА
ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Приватній установі
«Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор

Сибіга Олександр Миколайович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

професор кафедри конституційного права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Тильчик В'ячеслав В'ячеславович,

Київський університет інтелектуальної власності та права,

професор кафедри адміністративного права,

інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін;

доктор юридичних наук, професор

Миронюк Роман Вікторович,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

професор кафедри адміністративного права,

процесу та адміністративної діяльності.

Захист відбудеться «4» липня 2025 року о «13⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3 (зала вченої ради).

З дисертацією можна ознайомитися в національній бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий «4» червня 2025 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.П. Попович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Право на справедливий суд є одним із ключових прав людини, закріплених у міжнародних і національних правових актах. Воно гарантує кожному право на розгляд його справи незалежним і неупередженим судом у розумний строк із дотриманням принципів справедливості. Право на справедливий суд встановлюється у статті 10 Загальної декларації прав людини (1948 р.), де гарантується кожному рівне право на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і неупередженим судом; у статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), що передбачає рівність усіх перед законом, право на захист, презумпцію невинуватості та можливість перегляду вироку вищим судом; у статті 6 Європейської конвенції з прав людини (1950 р.), що містить основні гарантії справедливого судочинства, включно з правом на незалежний суд, публічний розгляд справи і розумний строк провадження.

Забезпечення права на справедливий суд у публічно-управлінських правовідносинах стикається з низкою проблем. По-перше, залежність судової влади від політичних та адміністративних факторів підриває її неупередженість. По-друге, низька ефективність адміністративного судочинства зумовлена затягуванням розгляду справ, формалізмом і нерівністю сторін у спорах із державними органами. По-третє, відсутність належного механізму виконання судових рішень щодо органів влади послаблює правовий захист громадян. Крім того, недостатній рівень правової культури чиновників сприяє порушенням процесуальних гарантій, що ускладнює реалізацію принципу верховенства права.

Російсько-українська війна, що триває, загострила проблеми доступу до адміністративного судочинства в розрізі забезпечення права особи на справедливий суд у сфері публічно-управлінських правовідносин. При цьому наявні наукові розробки не вирішують повною мірою питання забезпечення доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд.

Окремі питання здійснення адміністративного судочинства, його нормативно-правової регламентації висвітлювались у наукових працях таких учених і практиків, як В.Б. Авер'янов, Н.О. Армаш, Я.О. Берназюк, Ю.П. Битяк, М.А. Бояринцева, М.Ю. Віхляєв, І.П. Голосніченко, П.В. Діхтієвський, Р.А. Калюжний, Т.О. Карабін, Л.Є. Кисіль, М.І. Козюбра, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, М.П. Кучерявенко, Ю.О. Легеза, Д.В. Лученко, Р.В. Миронюк, П.М. Рабінович, М.В. Савчин, О.Л. Соколенко, В.В. Тильчик, А.А. Шарая, Ю.С. Шемшученко та ін. Забезпечення права на судовий захист у публічно-управлінських правовідносинах розглядалось у працях таких учених, як В.М. Бевзенко, І.О. Верба, А.В. Завидняк, Т.М. Іваненко, Я.В. Лазур, Н.Б. Писаренко, М.І. Смокович та ін.

Актуальність теоретичних і практичних аспектів доступу до адміністративного правосуддя не викликає сумнівів з урахуванням розвитку судової практики та зміною суспільних потреб. Саме через адміністративні суди реалізується ефективний захист прав і свобод людини, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Доступність правосуддя забезпечує належний судовий контроль за діяльністю органів державної влади, сприяє верховенству права та зміцненню демократичних засад. В Україні формування ефективної системи адміністративного судочинства є необхідною умовою забезпечення справедливості та правової визначеності. Покращення механізмів доступу до правосуддя сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи. Вирішення проблем доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд належить до актуальних проблем сучасної юридичної науки та визначає теоретичну цінність і практичну затребуваність цієї дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертаційного дослідження корелюється із Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затвердженою законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV, Стратегією розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 рр., схваленою указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, Стратегією розвитку Національної школи суддів України на 2016–2020 рр., Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр., ухваленою указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, та ін.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є визначення правової природи доступу до адміністративного правосуддя у тому числі як юридичної (правової) гарантії реалізації фізичними та юридичними особами суб'єктивного права на справедливий суд, що виступає одним з фундаментальних компонентів правової держави та забезпечення його ефективності в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Поставлена мета зумовила вирішення таких *задач*:

- охарактеризувати право особи на справедливий суд як складник правового статусу учасників публічно-управлінських правовідносин;
- встановити гарантії реалізації права на справедливий суд під час розгляду та вирішення адміністративних спорів;
- визначити особливості нормативного регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства в загальних умовах та в умовах воєнного стану;
- описати зарубіжні та міжнародні стандарти нормативного регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства;
- охарактеризувати забезпечення доступу до адміністративного судочинства на підготовчій стадії розгляду та вирішення публічно-правових спорів;

- висвітлити особливості забезпечення доступу до адміністративного судочинства під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів;
- відобразити специфіку забезпечення доступу до адміністративного судочинства на стадії виконання судових рішень.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері здійснення адміністративного судочинства.

Предметом дослідження є доступ до адміністративного судочинства як гарантія реалізації права на справедливий суд.

Методи дослідження. Визначення методологічних засад дисертаційного дослідження пов'язується із застосуванням системи спеціально- і загальнонаукових методів та прийомів пізнання, що функціонально обґрунтовано системно-структурним підходом, який дає змогу здійснити дослідження проблематики доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд. Діалектичний метод дав можливість охарактеризувати право особи на справедливий суд як складник правового статусу учасників публічно-управлінських правовідносин (підрозділ 1.1). Системно-структурний метод сприяв встановленню гарантії реалізації права на справедливий суд під час розгляду та вирішення адміністративних спорів (підрозділ 1.2). Застосування логіко-семантичного методу дало змогу визначити особливості нормативного регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства в загальних умовах та в умовах воєнного стану (підрозділ 1.3 і розділ 2). Компаративний (порівняльно-правовий) метод використано для дослідження зарубіжних і міжнародних стандартів нормативного регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства (підрозділи 1.4, 2.2, 2.3).

Науково-теоретичною базою цього дисертаційного дослідження є відповідні наукові праці вчених у галузі адміністративного права, адміністративного процесу, права прав людини, муніципального права, міжнародного права, теорії держави і права, конституційного права й інших галузей юридичної науки з питань судоустрою, забезпечення прав на справедливий і безсторонній судовий розгляд.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Кодекс адміністративного судочинства України, закони України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України», «Про судовий збір» та «Про безоплатну правничу допомогу».

Емпірична основа дослідження сформована на рішеннях Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та національної системи судоустрою, а також висновків Венеційської комісії.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що ця дисертація є одним із перших у науці адміністративного права комплексних досліджень, у якому визначено нормативно-правові характеристики доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд, обґрунтування напрямів забезпечення його ефективності в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. За результатами проведеного наукового дослідження сформульовано низку наукових положень і висновків, запропонованих здобувачкою особисто, які характеризуються науковою новизною, мають велике практичне й теоретичне значення, зокрема:

уперше:

– доведено необхідність розуміння доступу до адміністративного судочинства як засадничого принципу забезпечення належності реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав приватної особи;

– визначено, що доступ до адміністративного суду має гарантуватися: територіальною доступністю судів, що, зокрема, у розгляді та вирішенні виборчих спорів функція адміністративних судів може виконуватися місцевими судами для забезпечення територіальної доступності судів у захисті пасивних та активних виборчих прав особи; незалежно від громадянства особи; встановлення критеріїв розмежування предметної юрисдикції спеціалізованих судів, що має виходити з принципів найбільш оптимального й ефективного врегулювання спору і має сприяти забезпеченню єдності та сталості судової практики Верховним Судом; створення системи ефективних позасудових або досудових способів врегулювання адміністративного спору, що мають при цьому не розумітися як обмеження доступу до адміністративного судочинства; гарантування викладення судового рішення зрозумілою мовою, такою, що не є обтяженою складними філологічними конструкціями; доступність розміру судового збору, а також дієвість процедури звільнення від його справляння для малозабезпечених осіб, що має досягатися шляхом перегляду підходів до змісту ст. 133 КАС України; створення системи електронного судочинства; визначення на нормативному рівні меж судового втручання у здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами, що відповідає світовим стандартам Rule of law checklist, відповідно до яких суду підконтрольні справи, пов'язані з використанням розсуду органами публічної влади, і при цьому здійснення перевірки їхньої діяльності має виходити з обґрунтованості та мотивованості актів публічної адміністрації, а не лише їх законності, де обсяг судового контролю має обмежуватися встановленням легітимності дій та рішень адміністративного органу, дотриманням вимог здійснення процедури під час їх реалізації та встановленням їх відповідності правам та інтересам людини;

– сформульовано авторський проєкт Закону України «Про забезпечення ефективності надання правничої допомоги та доступу до правосуддя», де обґрунтовано внесення змін до таких актів чинного законодавства, як Кодекс адміністративного судочинства України, Бюджетний кодекс України, законів України «Про безоплатну правничу допомогу», «Про судовий збір»;

удосконалено:

– розуміння, що реалізація права на справедливий суд пов’язується з необхідністю виділення писаних і неписаних принципів здійснення судочинства, де першими є конституційні принципи, визначені в міжнародних актах, а також у кодифікованих та інших законодавчих актах ідеї, тоді як другу групу принципів становлять принципи, що формуються в адміністративно-правовій доктрині;

– висновок, що гарантіями доступу до адміністративного судочинства є нормативно-правові, територіальні та інституційні, представницькі засоби ефективного та дієвого вирішення адміністративних спорів із метою захисту й поновлення прав, свобод та інтересів особи у судовому й позасудовому порядку;

набули подальшого розвитку:

– науково-теоретичні підходи до визначення оцінки ефективності реалізації права особи на доступ до адміністративного судочинства, що має враховувати низку критеріїв, зокрема: рівень нормативної визначеності прав та повноважень; належність надання правової допомоги та здійснення функцій представництва інтересів особи у суді, у тому числі представництва колективних інтересів; правова обізнаність і формальна грамотність населення; рівень правової активності населення; доступність та відкритість судових установ; формалізація судових проваджень; створення можливостей для реалізації права особи на перегляд судового рішення в порядку подання апеляційної та касаційної скарги; незалежність судової гілки влади та недоторканість суддів; відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування; запобігання корупції; належність виконання судових рішень; створення механізмів альтернативного (позасудового) вирішення спорів;

– наукові погляди до виявлення ключових особливостей медіації в адміністративному судочинстві, якими є: фасилітація третьою особою (переговори проводяться за участю третьої, спеціально підготовленої особи – медіатора); структурованість процедури (процедура медіації має особливу структуру, яка сприяє спільному пошуку взаємовигідного рішення); гнучкість (на відміну від класичного судового розгляду, медіація не обмежується процесуальним предметом спору).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, що обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження практичних і теоретичних аспектів доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд, а також його основоположних принципів;

– *правотворчій діяльності* – для подальшого вдосконалення нормативних положень, які забезпечують доступ до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд;

– *правозастосовній діяльності* – шляхом їх застосування в діяльності судами при розгляді відповідних категорій справ, у забезпеченні розгляду публічно правових спорів адвокатами та іншими суб'єктами під час здійснення професійної діяльності;

– *навчальному процесі* – у юридичних та інших вищих навчальних закладах під час вивчення дисциплін «Загальна теорія права», «Адміністративне право України», «Адміністративне судочинство» й окремих галузевих дисциплін, а також для підготовки підручників, посібників, розробки методичних рекомендацій, під час викладання лекцій і проведення практичних занять.

Апробація матеріалів дисертації. Основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження були представлені в доповідях на 3 науково-практичних конференціях: «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 3–4 жовтня 2024 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.); «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, Латвійська Республіка, 25–26 грудня 2024 р.).

Публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8 публікаціях, серед яких: 4 статті – у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 1 стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні, та тези трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура цього дослідження визначена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, двох розділів, 7 підрозділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дослідження – 212 сторінок, у тому числі основного тексту – 160 сторінок. Список використаних джерел містить 230 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність вибраної теми дисертації, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; визначено мету і завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, названо основні методологічні підходи до дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, а також наведено відомості про апробацію і публікацію результатів дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Теоретична характеристика доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «*Право особи на справедливий суд як складник правового статусу учасників публічно-управлінських правовідносин*» встановлюється, що процесуальний статус особи реалізується не лише шляхом надання їй можливості в доступності правосуддя, але й у створенні можливості для того,

щоб бути заслуханим, отримати справедливе й об'єктивне обґрунтоване рішення, що має бути ухвалено в розумні строки та з визначенням найбільш ефективного способу відновлення порушеного права, що є складником концепції *good governance* (доброго урядування), що була в 1970-х рр. проголошена у Європі.

Зроблено висновок, що встановлення права на доступ до адміністративного судочинства та реалізації права особи на справедливий суд у визначенні статусу особи пов'язуємо з висвітленням принципів здійснення правосуддя в публічно-правових спорах, які відповідно до чинного законодавства визначені як верховенство права; законність; рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; гласність і відкритість адміністративного процесу; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду; обов'язковість судових рішень; мова судочинства; окремі гарантії доступу до адміністративного судочинства (правнича допомога й досудове врегулювання адміністративних спорів).

Обґрунтовано, що перешкодами реалізації доступу до адміністративного суду є: подолання майнового цензу як критеріїв доступності правосуддя; подолання проблем колективного адміністративного позову; затягування судового розгляду справи.

Визначено, що поняття «доступ до суду» та «доступ до правосуддя» співвідносяться як частина та ціле, де право на доступ до правосуддя є складником права особи на захист, встановленого Конституцією України. Обґрунтовано доцільність розуміння доступності правосуддя як можливості громадян без перешкод звертатися до судів для захисту своїх прав і свобод, що забезпечує не лише юридичне право на звернення, але й реальні умови для фізичної та фінансової доступності судових процедур.

До системи забезпечення права на справедливий суд віднесено такі складники, як: система судоустрою; встановлений порядок розгляду спору; дотримання вимог розумності строків та обсягу судового збору; забезпечення вимог незалежності та неупередженості суду; юридичний супровід справи кваліфікованою правовою допомогою.

Визначено, що реалізація права на доступ до адміністративного суду потребує дотримання нормативно-правових умов, де потрібно виділити: гарантування незалежності та безсторонності суддів; дотримання вимог рівності громадян перед законом і судом; розумність строків розгляду справи; надання кваліфікованої правничої допомоги всім категоріям осіб; контроль за ціноутворенням у встановленні розміру оплати юридичних послуг.

Обґрунтовано, що право на доступ до адміністративного суду в об'єктивному розумінні є сукупністю норм права, що визначають суспільні відносини, які виникають у сфері реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав приватної особи, що здійснюються у взаємодії з органом державної влади, місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом – носієм делегованих

повноважень. Визначено, що право на доступ до адміністративного суду у суб'єктивному розумінні є нормативно визначеною можливістю особи звернутися до суду для відновлення її порушеного суб'єктивного публічного права чи інтересу.

Підрозділ 1.2 «Гарантії реалізації права на справедливий суд під час розгляду та вирішення адміністративних спорів» присвячено, зокрема аналізу змісту доктрини належної судової процедури у ході якого встановлено, що реалізація права на судовий захист належить до категорії негативних прав, що означає, що його реалізація залежить від волевиявлення особи, право якої порушено.

Визначено, що доступ до адміністративного суду має гарантуватися: територіальною доступністю судів, що, зокрема, у розгляді та вирішенні виборчих спорів функції адміністративних судів можуть виконуватися місцевими судами для забезпечення територіальної доступності судів у захисті пасивних та активних виборчих прав особи; незалежно від громадянства особи; встановлення критеріїв розмежування предметної юрисдикції спеціалізованих судів, що має виходити з принципів найбільш оптимального й ефективного врегулювання спору і має сприяти забезпеченню єдності та сталості судової практики Верховним Судом; створення системи ефективних позасудових або досудових способів врегулювання адміністративного спору, що мають при цьому не розумітися як обмеження доступу до адміністративного судочинства; гарантування викладення судового рішення зрозумілою мовою, такою, що не є обтяженою складними філологічними конструкціями; доступність розміру судового збору, а також дієвість процедури звільнення від його справляння для малозабезпечених осіб, що має досягатися шляхом перегляду підходів до змісту ст. 133 КАС України; створення системи електронного судочинства; визначення на нормативному рівні меж судового втручання у здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами, що відповідає світовим стандартам Rule of law checklist, відповідно до яких суду підконтрольні справи, пов'язані з використанням розсуду органами публічної влади, і при цьому здійснення перевірки їхньої діяльності має виходити з обґрунтованості та мотивованості актів публічної адміністрації, а не лише їх законності, де обсяг судового контролю має обмежуватися встановленням легітимності дій та рішень адміністративного органу, дотриманням вимог здійснення процедури під час їх реалізації та встановленням їх відповідності правам та інтересам людини.

Зазначено, що зміни, внесені до Конституції України у 2016 р., спричинили перегляд змісту доступу до судів, що передбачило встановлення, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір і будь-яке кримінальне обвинувачення; встановлення на конституційному рівні можливості із закріплення «обов'язкового досудового порядку врегулювання спору»; диференціацію категорій «надання професійної правничої допомоги» та «представництво особи у суді».

Досліджено, що адміністративні суди покликані перевіряти, чи дотримано посадовцями вимог закону під час здійснення дискреційних повноважень, тобто у виборі одного з можливих варіантів поведінки, дозволених законодавством. Визначено, що таке судове втручання спрямоване на забезпечення законності управлінських рішень та запобігання зловживанню владою. Підкреслено, що свобода вибору посадової особи не повинна порушувати права громадян, перевищувати межі, встановлені законом, або суперечити принципам розсудливості, обґрунтованості та пропорційності. Встановлено, що суд адміністративної юстиції має аналізувати, чи дія посадовця відповідає законодавчим вимогам, чи враховано всі обставини справи, а також чи не призвело прийняте рішення до необґрунтованого обмеження прав особи. Наголошено, що адміністративні суди відіграють ключову роль у контролі за застосуванням дискреційних повноважень, забезпечуючи баланс між свободою дій посадовців і правами громадян, що гарантує справедливість у публічно-правових відносинах.

Гарантії забезпечення доступу до адміністративного судочинства класифіковано за характером реалізації: нормативно-правові (де відображаються принципи адміністративного судочинства); територіальні та інституційні (де закріплюються вимоги щодо відкритості та публічності суду, простоти судової процедури); представницькі (де закріплюються гарантії, що мінімізують прояви дискримінації особи за майновим сенсом, її професійною підготовкою, щодо розумності судових витрат тощо).

У *підрозділі 1.3 «Нормативне регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства в загальних умовах та в умовах воєнного стану»* визначено, що норми Кодексу адміністративного судочинства України безпосередньо деталізують процедуру здійснення судових процедур, а також розгляду та вирішення публічно-правового позову, виконуючи роль системоутворювального нормативного акта у сфері реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав особи.

Обґрунтовано, що до прогресивних положень КАС України, які сприяють забезпеченню права особи на справедливий суд, належать забезпечення дотримання рівності учасників адміністративної справи, забезпечення рівних процесуальних засобів захисту, дотримання процесуальних вимог і правил за звернення до адміністративного суду.

Визначено, що в умовах воєнного стану було ухвалено низку змін до чинного законодавства України для забезпечення функціонування системи адміністративних судів і вирішення питання щодо встановлення територіальної підсудності судових справ, що відображається на інформаційних онлайн-ресурсах судової влади, відповідно до цих змін режим роботи кожного конкретного суду визначається окремо. Встановлено, що невирішеною є проблема наявності перешкод, що виникають у зв'язку із забезпеченням функціонування адміністративних судів в умовах воєнного стану, роботи їх патронатної служби, що потребує законодавчого закріплення надання

відстрочки від призову для таких працівників, а також надання відстрочки для адвокатів, що надають безоплатну правничу допомогу.

Підрозділ 1.4 «Зарубіжні та міжнародні стандарти нормативного регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства» присвячено розгляду стандартів забезпечення права особи на доступ до адміністративного судочинства.

Встановлено, що міжнародні стандарти правосуддя сформувалися в рамках правових систем Європейського Союзу та Ради Європи, де важливими є рішення Суду ЄС та Європейського суду з прав людини, Венеційської комісії «Демократія через верховенство права», Консультативної ради європейських судів, які розробляють відповідні рекомендації в межах концепції *soft law* (м'якого права), Бангалорські принципи поведінки суддів. Як ці стандарти впроваджуються в адміністративне судочинство, буде розглянуто на основі конкретних прикладів і загальних тенденцій їх застосування в Україні.

Визначено, що сучасний розвиток права характеризується тенденцією до універсалізації правового регулювання. Наголошено, що, оскільки право на доступ до адміністративного судочинства є частиною загального права на справедливий судовий розгляд, цей процес має двоїстий характер, як внутрішньонаціональний, так і іманентний, тобто притаманний правовій системі загалом.

Обґрунтовано, що універсалізація міжнародних стандартів доступу до правосуддя є природним наслідком загального характеру прав людини, які визначають їхній зміст.

Досліджено, що в практиці ЄСПЛ право на доступ до правосуддя тлумачиться не лише як можливість звернутися до суду, а і як право на фактичний розгляд справи, що означає, що порушенням цього права визнаються ситуації, коли особа, стосовно якої відкрито судове провадження, не може домогтися реального розгляду своєї справи й ухвалення рішення. Визначено, що запровадження міжнародних стандартів доступу до адміністративного судочинства стикається з труднощами, спричиненими консерватизмом національних правових механізмів захисту та політичними чинниками. Підкреслено, що процес взаємодії між національними та міжнародними судами в межах міжнародно-правової уніфікації ускладнюється тим, що національні судові органи зазнають значного впливу з боку внутрішніх політичних інститутів.

Встановлено, що формування стандартів доступу до правосуддя в межах прецедентного права ЄСПЛ відіграє ключову роль у його реалізації відповідно до принципів верховенства права, зокрема поваги до прав людини. З'ясовано, що концепція розгляду рішень ЄСПЛ як судових прецедентів заперечується тим, що вони ґрунтуються на положеннях Конвенції, а суди не зобов'язані безумовно керуватися ними під час розгляду аналогічних справ, як це передбачено принципом *stare decisis* в англосаксонській правовій системі. Встановлено, що, на відміну від класичного судового прецеденту, ЄСПЛ не

створює нових правових норм, а його юридичні позиції не виступають самостійним джерелом права.

Визначено, що з урахуванням здійсненого аналізу міжнародних та європейських стандартів реалізації права з прав людини розуміння поняття доступу до правосуддя має розглядатися як зобов'язання держави забезпечити належний обсяг гарантій, що сприяють реалізації права людини на звернення до суду для відновлення порушеного права, захисту її інтересів та задоволення суспільних потреб.

Розділ 2 «Забезпечення доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Забезпечення доступу до адміністративного судочинства на підготовчій стадії розгляду та вирішення публічно-правових спорів» визначено, що забезпечення ефективності врегулювання публічно-правових спорів шляхом їх розгляду в порядку адміністративного судочинства нерозривно пов'язується з належністю й ефективністю механізмів надання правничої допомоги як «правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення». Встановлено, що органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування забороняється встановлювати плату за надання будь-якого з видів правничих послуг, передбачених частиною другою статті 7 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», та за видачу особам бланків заяв, звернень, запитів, довідок, інших документів, подання яких передбачено законодавством для реалізації прав і свобод людини і громадянина. Визначено спірність положення, зміст якого полягає у допустимості відмови від надання безоплатної правничої допомоги особі, яка не довела свою приналежність до соціально вразливих категорій населення, що протирічить положенню про те, що подання неповного комплекту документів не є підставою для ненадання особі правничої допомоги. Обґрунтовано, що реалізація права на отримання безоплатної правової допомоги не належить до категорії абсолютних прав. Встановлено, що право на вибір адвоката може бути обмежено і не є абсолютним правом (*Croissant v. Germany*). Встановлено, що для визначення особи, уповноваженої на надання безоплатної правової допомоги, повинні бути враховані побажання заявника, але його інтереси не є пріоритетними, і визначається пріоритетність здійснення правосуддя у справі.

На основі досвіду нормативно-правового регулювання функціонування системи соціального страхування, що діє у Федеративній Республіці Німеччина, визначено доцільність переходу до страхування особи на випадок отримання як медичних послуг застрахованою особою, так і правових послуг та правової допомоги.

Акцентовано увагу, що важливим є не лише надання державою особі можливостей для отримання безоплатної правничої допомоги, але і якість такої допомоги (справа «Л. Т. проти України» (заява № 13459/15, рішення ЄСПЛ від 06 червня 2024 р.).

На основі досвіду Французької Республіки із застосування примирних процедур в адміністративному судочинстві визначено, що їх впровадження сприяє створенню умов розвантаження судової системи. Так, визначено, що починаючи із 2017 р. адміністративні суди й апеляційні адміністративні суди у Французькій Республіці запровадили 4327 процедур добровільної медіації, половина з яких завершилася угодою. Визначено, що у Французькій Республіці обов'язкова система попередньої медіації стала постійною з 25 березня 2022 р., що дало можливість досягти мирової угоди в 76% із 4364 попередніх процедур медіації, проведених з початку випробувального періоду. Обґрунтовано, що розвиток цифрового адміністрування, складність певних норм права та множинність адміністративних процедур можуть бути джерелами розбіжностей між адміністративною владою та громадянами, а медіація дає змогу налагодити діалог, головним чином в усній формі, під час угоди, менш формальної, ніж у залі суду, з метою пошуку компромісу, прийнятного для обох сторін, громадянина й адміністрації.

У межах *підрозділу 2.2 «Забезпечення доступу до адміністративного судочинства під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів»* проводиться характеристика нормативних та організаційних засобів забезпечення доступу до адміністративного судочинства під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів.

Визначено, що важливим у забезпеченні доступу до адміністративного судочинства та судового розгляду публічно-правових спорів є дотримання розумних строків врегулювання суперечностей, пов'язаних із реалізацією прав та інтересів особами. Визначено, що концепція розумності строків базується на принципі судового розсуду, відповідно до якого суд, керуючись законом, визначає строки проведення певних процедур, враховуючи особливості конкретної справи, що породжує питання щодо підстав і обставин, за яких суд може встановлювати відповідні процесуальні строки, що зрештою впливає на тривалість судового розгляду.

У висвітленні категорії розумних строків важливого принципового значення у ході розгляду правової природи розумних строків у адміністративному судочинстві набула позиція Конституційного Суду України, висловлена у рішенні від 17 березня 2020 р. № 5-р/2020, де зазначено, що реалізація апеляційного перегляду справи, якщо воно не призводить до вирішення справи по суті, має визначатися як затягування судового процесу.

Підкреслено, що часто норми національної правової системи побудовані так, що в них визначені лише повноваження й обов'язки, якими наділений суб'єкт, тоді як строки для реалізації таких можливостей чи зобов'язань не визначаються та мають відповідати критеріям розумності; водночас нормативне закріплення абсолютної кількості строків не є практично цінним і не сприятиме досягненню цілей здійснення адміністративного судочинства. Зроблено висновок, що тривалість судового розгляду адміністративного (публічно-правового) спору має виходити з таких характеристик, як складність справи, діяльність учасників справи, предмет позову.

Визначено, що в адміністративному судочинстві України діють такі процедурні режими врегулювання спорів: 1) спрощене провадження; 2) звичайне провадження та 3) особливі строки провадження, які прямо визначаються законодавством (наприклад, такими є строки розгляду виборчих спорів (ст. 273–278 КАС України). Акцентовано увагу, що, попри встановлення різних режимів судового розгляду справи, є схожість підходів до вирішення питання про тривалість її судового регулювання, що залежить: від характеру предмета спору; інтересу, що обстоюється сторонами; суспільного значення справи; вибраного способу захисту; складності доказування у справі; наявності чи відсутності множинності сторін у справі, наявності чи відсутності домовленості між сторонами про спрощений розгляд справи. Строки розгляду справи в порядку адміністративного судочинства класифіковано: залежно від їх ступеня визначення строків та можливості їх пропущення й відновлення строки бувають абсолютними та відносними; залежно від цільового призначення строки в адміністративному судочинстві поділяються на основні та строки забезпечення позову.

Встановлено, що негативно впливають на ефективність врегулювання публічно-правового спору такі прояви діяльності учасників справи, як: несприяття особи забезпеченню оперативного врегулювання справи; зміна представників сторін справи (що є частою та необґрунтованою); надмірні запити, клопотання; затягування справи шляхом впровадження спроб домогтися мирової угоди; помилки у визначенні предметної та територіальної юрисдикції суду; зловживання правами.

Обґрунтовано, що основним функціональним навантаженням апеляційного перегляду є перевірка судом правильності застосування закону та встановлення фактів, що мають значення для правильного вирішення справи, тобто усунення судових помилок і поновлення порушеного права. Аргументовано, що відмінностями між апеляційною скаргною та касаційною скаргною є те, що перша подається на рішення, яке не набуло ще законної сили, тоді як друга подається на рішення, яке набрало законної сили; крім того, касаційна інстанція є судовою інстанцією, де спір розглядається по суті справи, а в апеляційній судовій інстанції відбувається рішення з питань факту та права.

Встановлено, що функціонально касаційний перегляд дає можливість досягти таких цілей: забезпечення єдності судової практики; перевірку належності правильності застосування закону судами першої та апеляційної інстанцій як норм матеріального, так і норм процесуального права; подолання прогалин у правовому регулюванні та тлумаченні правових норм.

Виявлено, що до гарантій забезпечення права на справедливий суд потрібно віднести і наявність можливостей для перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, що пов'язується із появою фактичних обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, але на момент постановлення рішення не були відомими ні сторонам, ні суду; новими обставинами правового характеру, які зумовлюють об'єктивну зміну сталої практики адміністративних судів у зв'язку з виробленням нових

правових підходів для вирішення справ іншими юрисдикціями, які мають істотне значення для публічного порядку України й ефективного та дієвого захисту прав людини.

У *підрозділі 2.3 «Забезпечення доступу до адміністративного судочинства на стадії виконання судових рішень»* акцентовано увагу, що доступ до адміністративного судочинства для реалізації права на справедливий суд передбачає не лише отримання рішення у справі, але й належне його подальше виконання. Підкреслено, що ухвалення судового рішення має відповідати вимогам можливості його подальшого виконання, а отже, відображатися на ефективності судового захисту суб'єктивних публічних прав загалом. Визначено, що вимоги забезпечення належного виконання судового рішення можуть бути обмежені законом, легітимною метою і принципами розумності та справедливості.

З'ясовано, що належність виконання судового рішення має відповідати принципам верховенства права, справедливості, законності, дотримання строків такої діяльності, об'єктивності реалізації, суб'єктної відповідності.

Визначено, що відповідно до Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» у разі ухвалення судового рішення не на користь суб'єкта владних повноважень воно повинно виконуватися боржником через списання коштів із власного рахунку, в межах бюджетних призначень, протягом трьох місяців, що потребує перегляду підходів до структури видаткової частини Державного бюджету України із зазначенням як окремої її статті виділення коштів на виконання судових рішень.

Досліджено, що у фінансово-правових спорах встановлюються особливості їх виконання, що полягають у зупиненні видаткових операцій платника податків на рахунках платника податків, підтвердженні обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків, наданні дозволу на погашення всієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі, зобов'язанні керівника підприємства провести інвентаризацію основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використовувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим.

Встановлено, що сприяє досягненню належності виконання судового рішення реалізація функції судового контролю, що має відповідати правилу, відповідно до якого суд, що ухвалив судове рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення (ст. 382 КАС України). Визначено, що реалізація функції судового контролю входить до обсягу дискреційних повноважень суду, що полягає у наданні можливості суду вибирати механізм її впровадження з урахуванням фактичних обставин справи та міркувань ефективного захисту прав людини. Акцентовано увагу, що застосування засобів судового контролю має бути пов'язано в тому числі і з волевиявленням позивача у справі.

Зроблено висновок, що застосування засобів судового контролю може відбуватися як під час судового розгляду адміністративної справи, так і після ухвалення рішення у справі, у разі невиконання судового рішення, що має зніціюватися позивачем; при цьому невиконання судового рішення не є самостійним предметом окремого судового провадження (ухвала Великої Палати Верховного Суду у справі від 27 грудня 2019 р. № К/9901/19556/19).

До засобів судового контролю, що допомагає реалізувати вимоги належності виконання рішення суду, віднесено: подання відповідачем звіту про виконання судового рішення, що може бути обтяжено накладенням штрафу в разі його неподання. Зазначено, що не може вважатися належним виконання рішення суду, що виявилось в ухваленні адміністративного акта суб'єктом владних повноважень, що при цьому не змінило сутності попереднього рішення органу влади у спірних правовідносинах.

Аргументовано, що сприятиме належності виконання судового рішення здійснення синхронізації Державного реєстру боржників, автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного державного реєстру судових рішень.

Встановлено, що в умовах воєнного стану було запроваджено здійснення державної реєстрації виконавчих документів, інших документів виконавчого провадження, фіксування виконавчих дій в автоматизованій системі виконавчого провадження, яка обліковує виконавчі документи за категорією стягнення (характером зобов'язання), суб'єктом стягувача та боржника, суб'єктом видачі виконавчого документа.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо визначення нормативно-правової характеристики доступу до адміністративного судочинства як гарантії реалізації права на справедливий суд, обґрунтування напрямів забезпечення його ефективності в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Основні положення проведеної роботи полягають у такому:

1. Встановлено, що процесуальний статус особи реалізується не лише шляхом надання їй можливості в доступності правосуддя, але й у створенні можливості для того, щоб бути заслуханим, отримати справедливе й об'єктивне обґрунтоване рішення, що має бути ухвалено в розумні строки та з визначенням найбільш ефективного способу відновлення порушеного права, що є складником концепції *good governance* (доброго урядування), що була в 1970-х рр. проголошена у Європі.

Обґрунтовано багатоаспектність реалізації процесуального статусу особи у сфері публічно-управлінських відносин, де важливим є забезпечення не лише права особи на доступ до адміністративного суду, але й права особи на належне урядування, а отже, і задоволення її суб'єктивних публічних прав та інтересів.

2. Визначено, що гарантії доступу до адміністративного суду охоплюють як законодавчо закріплені норми, так і практичні механізми, спрямовані на забезпечення ефективного та своєчасного захисту прав громадян у сфері адміністративного управління. До системи гарантій доступу до адміністративного суду віднесено: право кожної особи на звернення до суду для оскарження дій або бездіяльності органів державної влади, що впливають на реалізацію її прав; встановлення належних судових процедур, які мають бути простими та зрозумілими для всіх учасників; забезпечення доступності інформації про роботу суду – розташування, години прийому, порядок подання заяв та оскарження рішень; отримання безоплатної юридичної допомоги для малозабезпечених верств населення, що дає можливість кожному, незалежно від фінансових можливостей, звернутися до суду для захисту своїх прав.

3. Встановлено, що започаткована у 2016 р. конституційна та судова реформи своїм наслідком мають перегляд нормативних підходів до визначення основоположних засад забезпечення доступу до адміністративного судочинства. Визначено, що внаслідок конституційно-правової реформи 2016 р. було закріплено принцип презумпції відповідальності держави перед особою, а також право кожного подати адресне звернення до адміністративного суду для захисту суб'єктивних публічних прав та інтересів у процесі їх реалізації у сфері управлінської діяльності, у процесі взаємодії приватної особи й органів державної влади.

Обґрунтовано, що невирішеними на нормативному рівні є питання: забезпечення реалізації права на звернення до адміністративного суду неповнолітньою чи малолітньою особою; реалізації права подання колективного публічно-правового позову; надмірної формалізації вимог до подання позову до адміністративного суду, що створює загрози порушенню права особи на доступ до адміністративного судочинства та захисту її суб'єктивних публічних прав.

4. Доведено, що ЄСПЛ у своїй практиці сформував підхід, відповідно до якого право на доступ до суду повинно бути «практичним та ефективним», а не лише формальним чи теоретичним. Для цього ЄСПЛ визначив такі структурні елементи реалізації права на справедливий суд: можливість подати позов і отримати судові рішення, остаточність ухвалених судом рішень, а також своєчасне їх виконання. Це комплексне розуміння права на доступ до правосуддя допомогло уніфікувати підходи до його реалізації на рівні європейського правозахисту. Водночас ефективність цього права залежить від рівня спеціалізації судової системи конкретної країни, особливостей апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, а також дієвості механізмів їх виконання.

5. Визначено, що забезпечення доступу до адміністративного судочинства на підготовчій стадії розгляду та вирішення публічно-правових спорів нерозривно пов'язується: з належністю й ефективністю механізмів надання правничої допомоги, що потребує перегляду підходів до здійснення представництва адвокатами; з належністю регламентації механізму справляння судового збору; з ефективністю здійснення позасудових примирних процедур.

6. Обґрунтовано, що до заходів, які сприяють подоланню проявів затягування судового розгляду справи, належить встановлений п. 2 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де визначено, що суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з його неправомірною поведінкою, яка виражається в безпідставному затягуванні або невжитті заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволіканні з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасному наданні ним копії судового рішення для її внесення до ЄДРСР. Обґрунтовано, що усунення ймовірності порушення процесуальних строків розгляду та вирішення справи є можливим шляхом використання компенсаторних і стимулюючих засобів впливу на учасників спору. Встановлено, що в межах норм чинного законодавства України тлумачення строку пов'язується зі встановленням певного періоду часу або певної календарної дати, з настанням якої відбувається трансформація адміністративно-процесуальних правовідносин, тоді як за законодавством ЄС і практикою ЄСПЛ встановлення строків виходить із застосування недопустимості зволікань у реалізації права чи інтересу, управлінського акта чи рішення, має дотримуватися принципів неупередженості та незалежності.

7. Доведено, що підвищенням ефективності виконання судового рішення в адміністративній справі може бути вжиття таких організаційно-правових напрямів, як активізація процесів синхронізації Державного реєстру боржників, автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного державного реєстру судових рішень; перегляд підходів до нормативної побудови видаткової частини державного та місцевих бюджетів, де необхідно встановити цільові кошти, що мають спрямовуватися на виконання зобов'язань органів державної влади та місцевого самоврядування; нормативна визначеність процедури виконання судових рішень в адміністративних справах і встановлення чітких строків та відповідальності за їх невиконання; запровадження механізмів стимулювання добровільного виконання судових рішень відповідачами; вирішення проблем кадрового потенціалу виконавчої служби в Україні шляхом запровадження до державних стандартів підготовки юристів-правників окремих навчальних дисциплін, присвячених питанням вивчення структури та специфіки діяльності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; запровадження систем моніторингу виконання судових рішень в адміністративних справах; сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері виконання судових рішень, обміну відповідним досвідом і передовими практиками.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Лукошкіна Ю.Ю. Забезпечення доступу до адміністративного судочинства на стадії виконання судових рішень. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 5(65). Р. 207–213. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.5.33>.
2. Лукошкіна Ю.Ю. Право особи на справедливий суд як складова частина правового статусу учасників публічно-управлінських правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 666–668. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/156>.
3. Лукошкіна Ю.Ю. Розуміння змісту права особи на справедливий суд. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 218–222. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.34>.
4. Лукошкіна Ю.Ю. Нормативне регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства в загальних умовах та в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 645–650. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.96>.
5. Лукошкіна Ю.Ю. Зарубіжні та міжнародні стандарти нормативного регулювання забезпечення права на доступ до адміністративного судочинства. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 323–327. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.43>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Лукошкіна Ю.Ю. Право на безоплатну правничу допомогу як складник права на справедливий суд. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 330–332. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-85>.
2. Лукошкіна Ю.Ю. Справляння судового збору та доступ до адміністративного судочинства. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 453–455. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-122>.
3. Лукошкіна Ю.Ю. Досудовий порядок врегулювання публічно-правового спору і право на справедливий суд. *Proceedings of the international scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 281–283. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-66>.

АНОТАЦІЇ

Лукошкіна Ю.Ю. Доступ до адміністративного судочинства як гарантія реалізації права на справедливий суд. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2025.

Визначено, що доступ до адміністративного суду має гарантуватися територіальною доступністю судів, що, зокрема, у розгляді та вирішенні виборчих спорів функції адміністративних судів можуть виконуватися місцевими судами для забезпечення територіальної доступності судів у захисті пасивних та активних виборчих прав особи; незалежно від громадянства особи; встановлення критеріїв розмежування предметної юрисдикції спеціалізованих судів, що має виходити з принципів найбільш оптимального й ефективного врегулювання спору і має сприяти забезпеченню єдності та сталості судової практики Верховним Судом; створення системи ефективних позасудових або досудових способів врегулювання адміністративного спору, що мають при цьому не розумітися як обмеження доступу до адміністративного судочинства; гарантування викладення судового рішення зрозумілою мовою, такою, що не є обтяженою складними філологічними конструкціями; доступність розміру судового збору, а також дієвість процедури звільнення від його справляння для малозабезпечених осіб, що має досягатися шляхом перегляду підходів до змісту ст. 133 КАС України; створення системи електронного судочинства; визначення на нормативному рівні меж судового втручання у здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами, що відповідає світовим стандартам Rule of law checklist, відповідно до яких суду підконтрольні справи, пов'язані з використанням розсуду органами публічної влади, і при цьому здійснення перевірки їхньої діяльності має виходити з обґрунтованості та мотивованості актів публічної адміністрації, а не лише їх законності, де обсяг судового контролю має обмежуватися встановленням легітимності дій та рішень адміністративного органу, дотриманням вимог здійснення процедури під час їх реалізації та встановленням їх відповідності правам та інтересам людини.

Сформульовано авторський проєкт Закону України «Про забезпечення ефективності надання правничої допомоги та доступу до правосуддя», де обґрунтовано внесення змін до таких актів чинного законодавства, як Кодекс адміністративного судочинства України, Бюджетний кодекс України, законів України «Про безоплатну правничу допомогу», «Про судовий збір».

Зроблено висновок, що підвищенням ефективності виконання судового рішення в адміністративній справі може бути вжиття таких організаційно-правових заходів, як: активізація процесів синхронізації Державного реєстру боржників, автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного державного реєстру судових рішень; перегляд підходів до нормативної побудови видаткової частини державного та місцевих бюджетів, де необхідно встановити цільові кошти, що мають спрямовуватися на виконання зобов'язань органів державної влади та місцевого самоврядування; нормативна визначеність процедури виконання судових рішень в адміністративних справах і встановлення чітких строків та відповідальності за їх невиконання; запровадження механізмів стимулювання добровільного виконання судових рішень відповідачами; вирішення проблем кадрового потенціалу виконавчої служби в Україні шляхом запровадження до державних стандартів підготовки юристів-правників окремих навчальних дисциплін, присвячених питанням вивчення структури та специфіки діяльності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; запровадження систем моніторингу виконання судових рішень в адміністративних справах; сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері виконання судових рішень, обміну відповідним досвідом і передовими практиками.

Ключові слова: адміністративне судочинство, апеляційне оскарження судових рішень, виконання судових рішень, воєнний стан, досудове вирішення спорів, Європейський суд з прав людини, касаційне оскарження судових рішень, право на доступ до правосуддя, право на судовий захист, розумний строк, справедливість, суб'єктивні публічні права людини.

Lukoshkina Yu.Yu. Access to administrative proceedings as a guarantee of the realization of the right to a fair trial. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in law sciences by speciality 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2025.

It is determined that access to the administrative court should be guaranteed: by the territorial accessibility of the courts, that, in particular, in the consideration and resolution of electoral disputes, the functions of administrative courts can be performed by local courts in order to ensure the territorial accessibility of the courts in protecting the passive and active electoral rights of a person; regardless of the citizenship of the person; establishing criteria for delimiting the subject jurisdiction of specialized courts, which should be based on the principles of the most optimal and effective settlement of the dispute and should contribute to ensuring the unity and consistency of judicial practice by the Supreme Court; creating a system of effective extrajudicial or pre-trial methods of settling an administrative dispute, which should not be understood as restricting access to administrative justice; guaranteeing the presentation of the court decision in understandable language, not burdened with complex philological constructions; accessibility of the amount of the court fee, as

well as the effectiveness of the procedure for exemption from its payment for low-income persons, which should be achieved by reviewing the approaches to the content of Article 133 of the Code of Civil Procedure of Ukraine; creation of an electronic justice system; determination at the regulatory level of the limits of judicial intervention in the exercise of discretionary powers by administrative bodies, which meets the global standards of the Rule of law checklist, according to which the courts are subject to control over cases related to the use of discretion by public authorities, and at the same time, the verification of their activities should be based on the validity and motivation of acts of public administration, and not only their legality, where the scope of judicial control should be limited to establishing the legitimacy of the actions and decisions of the administrative body, compliance with the requirements of the procedure for their implementation, and establishing their compliance with human rights and interests.

It has been determined that guarantees of access to the administrative court include both legally enshrined norms and practical mechanisms aimed at ensuring effective and timely protection of citizens' rights in the field of administrative administration. The system of guarantees of access to the administrative court includes: the right of every person to apply to the court to challenge the actions or inaction of state authorities that affect the exercise of their rights; establishment of appropriate judicial procedures that should be simple and understandable for all participants; ensuring the availability of information about the work of the court – location, reception hours, procedure for submitting applications and appealing decisions; obtaining free legal aid for low-income groups of the population, which allows everyone, regardless of financial capabilities, to apply to the court to protect their rights.

It was established that the constitutional and judicial reforms initiated in 2016 resulted in a revision of regulatory approaches to determining the fundamental principles of ensuring access to administrative justice. It was determined that as a result of the constitutional and legal reform of 2016, the principle of the presumption of state responsibility to an individual was enshrined, as well as the right of everyone to file a direct appeal to an administrative court to protect subjective public rights and interests in the process of their implementation in the field of administrative activity, in the process of interaction between a private individual and state authorities.

It was established that the following issues remain unresolved at the regulatory level: ensuring the implementation of the right to apply to an administrative court by a minor or underage person; implementing the right to file a collective public-law claim; excessive formalization of the requirements for filing a claim with an administrative court, which creates threats to the violation of a person's right to access administrative justice and the protection of his or her subjective public rights.

It was concluded that the effectiveness of the execution of a court decision in an administrative case can be increased by adopting such organizational and legal directions as: activating the processes of synchronization of the State Register of Debtors, the automated system of enforcement proceedings and the Unified State Register of Court Decisions; reviewing approaches to the normative construction of

the expenditure part of the State and local budgets, where it is necessary to establish target funds that should be directed to the fulfilment of the obligations of state authorities and local self-government bodies; normative certainty of the procedure for the execution of court decisions in administrative cases and establishing clear deadlines and responsibility for their non-fulfilment; introducing mechanisms to stimulate the voluntary execution of court decisions by defendants; solving the problems of the personnel potential of the enforcement service in Ukraine by introducing into the state standards for the training of lawyers certain academic disciplines devoted to the study of the structure and specifics of the activities of bodies and persons that carry out the forced execution of court decisions and decisions of other bodies; introducing systems for monitoring the execution of court decisions in administrative cases; promoting the development of international cooperation in the field of enforcement of court decisions, exchange of relevant experience and best practices.

Key words: administrative justice, appeal of court decisions, cassation appeal of court decisions, enforcement of court decisions, European Court of Human Rights, fairness, martial law, pre-trial dispute resolution, reasonable time, right to access to justice, right to judicial protection, subjective public human rights.

Підписано до друку 03.06.2025. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1135.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.